

OKO BESEDE 2000

V Murski Soboti je od 17. do 18. novembra 2000 potekalo že peto **srečanje slovenskih mladinskih pisateljev OKO BESEDE**. Njegov organizator je Mestna občina Murska Sobota, izvajalec pa Podjetje za promocijo kulture FRANC-FRANC (Feri Lainšček in Franci Just) iz Murske Sobotice. S strokovnim prispevkom se vanj vsako leto vključuje tudi revija *Otrok in knjiga*.

V petek, 17. novembra, je bila v hotelu Diana okrogla miza o **etiki v mladinski književnosti**, ki jo je vodil dr. Igor Saksida. Z referati so nastopili: Igor Saksida, Polonca Kovač, Slavko Pregl, Bogdan Novak, France Prosnik in Vasja Cerar. Istega dne zvečer je bila tudi slavnostna podelitev četrte **večernice**, nagrade za najboljše slovensko mladinsko literarno delo, izdano v preteklem letu. Nagrado, ki jo podeljuje Časopisno-založniško podjetje Večer iz Maribora, je prejela pisateljica **Polonca Kovač** za pripoved *Kaja in njena družina* (gl. *Otrok in knjiga* št. 50).

V soboto so se pisatelji podali na izlet v Lendavo in njeno okolico, kjer je bilo organizirano zanimivo srečanje s predstavniki madžarske manjšine.

Založba FRANC-FRANC je tudi tokrat poskrbela za izdajo zbornika literarnih prispevkov lanskoletnih udeležencev srečanja. Doslej so kot sklepno dejanje tradicionalnega srečanja v Murski Soboti izšli (pri isti založbi) naslednji zborniki:

Zrcalce, zrcalce, povej... Mladinski pesniki in pisatelji o sebi. Oko besede 1996

Ne dregaj v zadrego! Oko besede 1997

Krivica krvavica. Oko besede 1998

Naj živi Porabje, Oko besede 1999.

Okrogla miza o etiki v mladinski književnosti je potekala v živahnem, a strpnem razpravljanju o tej zelo široki temi. Mnenja udeležencev so se sicer pogosto močno razhajala (najbolj ob tezi, da naloga umetnosti ni zgolj zanimivo in verno odsliskavanje stvarnosti), vendar je prevladalo prepričanje, da so vprašanja o etiki nedvomno tesno povezana s samim bistvom mladinske književnosti. Moderator je moral razpravljalce kar nekajkrat opozoriti, da je tema pogovora le **etika kot literarna kategorija**, saj bi drugače odpirali tudi najrazličnejša pereča etična vprašanja iz vsakdanjega življenja (od obsodbe pisatelja, ki se je ukvarjal z otroško pornografsko fotografijo do založniške etike oziroma oderuških avtorskih pogodb). V uredništvu revije smo se odločili, da bomo v celoti objavili le zapis (narejen po magnetogramu) uvodnih misli dr. Igorja Saksida in tri referate, ki so bili oddani v pisni obliki, druge daljše govorne prispevke pa samo povzemamo.

Igor Saksida: UVODNE MISLI

»Pod etično funkcijo je v literarni umetnini potrebno razumeti vse tisto, kar lahko vpliva na bralčevo vrednostno razmerje do sebe, okolja in sveta, kar oblikuje njegove težnje, želje in namere, mu določene pojave kaže kot pozitivne, druge kot negativne in v tem smislu celotno življenjsko obzorje postavlja pod izrazito vrednostno perspektivo.« (Janko Kos: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1983. Str. 34)

Etika v mladinski književnosti je zelo široka tema, ki se dotika tako samega procesa nastajanja mladinskega besedila kot tudi njegovega vrednotenja in sprejemanja, zato najbrž zanima vse, ki se neposredno in posredno ukvarjajo z mladinsko književnostjo in vzgojo mladega bralca.

Teze za okroglo mizo sem namenoma zastavil kot spisek vprašanj (objavljene so v reviji *Otrok in knjiga* št. 50), ne zato, ker bi si domišljjal, da bomo odgovorili na vsa od njih ali celo dali navodila za »uporabo« etike v mladinski književnosti, ampak preprosto zato, ker se mi zdijo omenjeni poudarki pomembni za tvorno razpravo o naslovni problematiki.

Teoretiki književnosti so se od vsega začetka zelo resno ukvarjali s problemom etike in etičnosti. Gotovo pa je med najodmevnejšimi knjiga francoskega literarnega teoretika P. Hazarda *Knjige, otroci in odrasli ljudje* iz prve polovice dvajsetega stoletja, ki tudi za današnjo rabo pojasnjuje ali osvetljuje vse ključne aspekte tega področja.

»Ljubim knjige, ki ostajajo zveste bistvu umetnosti, se pravi: knjige, ki nudijo otrokom v intuitivni in neposredni obliki spoznanje in preprosto lepoto, takšno, ki jo brž zaznavajo in ki vzbuja v njihovih dušah tak pretres, da jih bo poslej spremljal vse življenje.... In knjige, ki ne vzbujajo v mladini prevelike čustvenosti, zato pa rahločutnost; knjige, po katerih se bo mogla živeti v najplemenitejša človeška čustva in si pridobiti spoštovanje do vesoljnega življenja, tudi do življenja živali in rastlin, ne bodo pa je učile zaničevati to, kar je skrivnostno v stvarstvu in v človeku. In še knjige, ki čislajo vrednost in vzvišenost igre in ki kažejo razumevanje za to, da se človeška inteligentnost in sam razum izživljata tudi tedaj, ko nimata pred seboj samo neposredno koristnega in praktičnega smotra. (Paul Hazard: *Knjige, otroci in odrasli ljudje*. Ljubljana, Mladinska knjiga 1976, str. 43)

Ta citat govori o spoznavanju, občutenju in o posebni vrednosti igre, zato je nedvomno zanimiv in aktualen še danes.

Opozorimo na tem mestu še na nemškega teoretika Klause Dodererja, ki je etiko presojal glede na družbeno realnost in je trdil, da mladinske literature ni mogoče obravnavati izolirano do družbenega konteksta. V tem smislu je govoril o *Ostržku* kot o skrajno moralni in vzgojni knjigi, saj povzdiguje ideal ali model praktičnega uma.

Tudi na letošnjem mednarodnem kongresu IBBY, ki je bil meseca septembra v Kolumbiji (gl. *Otrok in knjiga* št. 50, str. 49–50), je bila ena od okroglih miz posvečena etiki. Dva referata ali dve izhodišči s tega posvetovanja sta se mi zdeli posebej zanimivi:

Prvi referat je prispevala gospa M. T. Rotondo iz Urugvaja: o mladinski književnosti je razmišljala kot o nekakšnem posredniku univerzalnih vrednot, med katerimi je omenjala npr. dostojanstvo človeka, spoštovanje svobode, strpnost ter odsotnost sleherne diskriminacije ali zapostavljanja. Te vrednote je potem povezala z razvojem otroka, pri čemer se je navezovala na Piageta in Kohlberga. Kot psihologinjo jo najbolj zanima ideal otroškega moralnega razvoja ali oblikovanje njegovega notranjega jaza. Mladinska književnost je v njenem referatu izzvenela kot najboljša možna transmisija občin vrednot. Seveda se je avtorica zavedala tudi tega, čemur bi v postmoderni rekli pluralizem vrednot, zato se je zavzemala za pluralizacijo vrednostne lestvice in hkrati za univerzalizacijo določenega vrednostnega konteksta. Razmišljala je tudi o vlogi vzgojiteljev in staršev in videla glavno nalogo vseh, ki se ukvarjajo z otrokom in literaturo, predvsem v tem, da se o vsem, kar v

literaturi je vrednostnega, pogovarjamo. Tako naj bi se oblikovalo okolje, ugodno za sprejemanje ali za diskusijo o moralnih vrednotah.

Izjemno izzivalen in zanimiv referat je prispevala Nikki Gamble iz Anglije, ki je pogledala na etiko v mladinski književnost iz povsem drugega zornega kota, ne skozi ideal, ne iz želje po moralnem ali kakršnem koli oblikovanju, ampak iz temne, negativne, celo grozljive strani. Govorila je o znanem primeru: dva mladoletnika sta na zelo brutalen način umorila svojega vrstnika in bila za to obsojena na do smrtno zaporno kazen. S tem dejstvom je avtorica problematizirala koncept idealnega ali idealiziranega otroštva, otroštva kot čistega, neomadeževanega bitja in časa. Opozorila je na reakcije v tedanjih angleških časopisih in celo v samih političnih vrhovih. Oba morilca so časopisi želeli narediti za neotroka, za odrasla, skorajda nosilca nekakšnega notranjega zla, ki nima nič skupnega z otrokom in otroštvom. To se je končalo tako, da so jima sodili po zakonih, ki veljajo za odrasle.

O etiki v mladinski književnosti je slovenska stroka razmišljala že pred stoletjem. Že Josip Brinar, eden naših prvih kritikov mladinske literature, se je teh vprašanj loteval zelo resno in iz istih izhodišč, kot veljajo v nemladinski književnosti. V svojih spisih z začetka stoletja je zavračal sleherno moraliziranje, sleherni vzdignjeni pedagoški kazalec in poudarjal, da mora biti književnost za otroke univerzalno nagovorna, zanimiva torej tako za otroka kot za odraslega bralca. V tem smislu je poudarjal stavek: Najboljše iz slovstva za otroke je komaj dovolj dobro.

Tudi neposredno po vojni najdemo izrazite upore zoper pretirano poudarjanje etike ali celo ideologije. Še vedno je zanimiva knjiga F. Bohanca *Knjižne police za otroke* (1958), v kateri se avtor zavzema za estetsko vzgojo in zavrača zgolj moraliziranje.

Seveda je pomemben tudi sklop razprav v zvezi s pravljico iz zgodnjih šestdesetih in sedemdesetih let. Tako npr. M. Šircelj v knjigi *O knjigah in knjižnicah za mladino* (1977) razmišlja o vzgojni vrednosti literature predvsem v tem smislu, da naj literatura otroka usposablja za umetniško doživljanje. Zdi se torej, da je namesto moralizma ali neke zlorabe etične funkcije stopilo v ospredje razvijanjebralnih sposobnosti.

Tudi Pogačnikova knjiga *Slovenačka dečja književnost* (Novi Sad, 1984) govori o zlorabi etične funkcije. Pogačnik v njej opozarja, da pretirano poudarjanje etike in vzgoje otroka konvencionalizira in kanalizira in da preko pretirano vzgojne literature izdelujemo infantilne starce in težko popravljive indoktrinirane zavesti. Pogačnik je v kritiki zlorabe etične funkcije najbolj oster in najbolj dosleden.

Če nanizam še nekaj lastnih misli na to temo, potem lahko rečem, da s pojmom etike neposredno povezujem pojem **odgovornosti**. Če rečemo etika, rečemo tudi odgovornost. Izhajam iz besedil, ki so me kot študenta in tudi kasneje navduševala in v katerih so avtorji pisali o odgovornosti literature. Če parafraziram Grafenauerja (eseje o *Odgovornosti in odgovornosti poezije* v knjigi *Izročnost pesmi*, 1982), potem je mogoče reči, da je tudi v zvezi z etiko literatura odgovorna predvsem sama sebi: nobena univerzalna, ideološka »marela« ne more biti razpeta nad literaturo in od nje terjati odgovornosti. Po drugi strani pa je bržkone res, da je etika v mladinski književnosti tudi zaradi specifične recepcije mladinske književnosti nujna dimenzija: seveda ne kot iztegnjen pedagoški kazalec, ki žuga in vzgaja, ki otroka preoblikuje v ideal ali svarilni zgled – o čemer nam pričajo najstarejši teksti za otroke... V sodobni književnosti se etika kaže kot odgovornost do okolja, ki otroka obdaja; kot odgovornost do jezika, torej kot etika jezikovne igre,

ki otroka sprošča v čistih domišljjskih kreacijah (prim. Hazardovo razmišljanje o vzvišenosti in lepoti igre). Etika je nato tudi socialna razsežnost – verjetno ena najlepših povesti na to temo je danes že kar klasična *Bratovščina Sinjega galeba*, ki s svojo etičnostjo v poudarjanju vrednot skupnega dela presega zgolj niz pustolovščin. Odgovornost do družbe in do drugih v družbi lahko v mladinski literaturi preraste tudi do neverjetnih sporočilnih razsežnosti, npr. do kritike totalitarizma v Snojevih *Avtomoto mravljah*, v vzgajanje za toleranco, npr. v *Težavah in sporočilih psička Pafija* Polonce Kovač, ali v opozarjanje na konflikte med posameznikom in okoljem, kot npr. v nagrajeni knjigi *Kaja in njena družina*. Že Hazard nas vodi tudi k tistim literarnim tekstom, ki govorijo o čudežu biti, k etiki, ki je v vpijanju podob sveta. Literatura je torej specifičen način doživljanja vsega, kar je. Književnost razpira tudi etiko samospraševanja: književost je priložnost za spoznavanje samega sebe in sveta drugih. Ali je svet, v katerem smo, edini možen in najboljši svet? Ali ni književnost najprej in predvsem – in je v tem tudi njena etična razsežnost – priložnost za spoznavanje drugačnih svetov in ljudi? V tem smislu bi se za zaključek vrnil k P. Hazardu in navedel citat, ki govori o tem, kako bere mladi človek literaturo iz drugega okolja: »Medtem pa na skrajnem koncu Laponije neki v krzno oblečeni otrok, stiskaje se k ognjišču, bere *Tisoč in eno noč*, kajpada prirejeno za njegovo uporabo. In tedaj vidi, kako pod njegovim nebom vstajajo lahkotno sezidane stavbe, palače, ki se vidijo kakor arabeske, drevje, katerega sadovi se zibljejo v mlačnem zraku, pa živali, ki si jih komaj lahko predstavi, konje s plemenito izoblikovanimi vratovi, režeče se kamele, ljudi, ki so drugačni kot je on – ob kratkem; *v njegovo dušo vstopa nov svet, da jo razširi in humanizira.*« (Hazard, str. 130)

PO-ETIKA

(Pesem o »pravi«
in »pesniški« resnici)

V po-etiki
je etika:
poštenost in morala.
Ampak priznam
in ni me sram,
da v pesmih
sem lagala ...

A laž
ni laž –
ko skozi pesem.
resnici izklešem
nov obraz,
ki mu verjamem
tudi – jaz.

Barbara Gregorič